

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВІДТВОРЕННЯ БІДНОСТІ В СІЛЬСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Губеладзе І.Г.

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України

Актуальність. Незважаючи на те, що в наукових колах та владних структурах проблема бідності визнана однією з ключових в Україні, вона все ще залишається маловивченою. Особливо це стосується психологічних детермінант існування та відтворення бідності. Аналіз літератури показав, що у вітчизняній науці у діаді «село-місто» саме село сприймається як бідне, а місто, навпаки, як простір можливостей, в тому числі і матеріальних (Лавріненко Н, Овчинцева Л., Прибиткова І., Чепурко Г., Чигрин В.). Науковці доводять, що за економічними та соціальними показниками рівень життя сільського населення значно нижчий за рівень життя міських жителів. Однак на сьогодні майже не існує психологічних досліджень, присвячених вивченню бідності на селі.

Мета дослідження – окреслити основні психологічні чинники відтворення бідності в сільській спільноті.

Особливості сільської бідності, зумовлені структурно-функціональними та соціально-психологічними характеристиками села, проявляються у рівні і глибині суб'єктивного сприйняття свого незадовільного матеріального стану, причинах і факторах формування бідності як стилю життя, а також у механізмах узвичаєння бідності як способу життя і шляхах її подолання.

Розмір території і відповідно щільність населення визначає рівень соціальних контактів та внутрішніх зв'язків між членами громади. Чим менше за кількісним показником територіальне поселення, тим сильнішими є внутрішні зв'язки між ними і більш помітними – деякі ознаки, якими дане поселення характеризується. Ступінь її комплексності та компактності демонструє основні спільнототворюючі ознаки, які характерні для сільської громади. Ця риса безумовно детермінує прояв таких психологічних рис як

щирість і відкритість у спілкуванні серед селян. З точки зору вивчення бідності у сільському і міському середовищі вважаємо, що міське населення більше схильне до соціальної ізоляції, в той час як сільські мешканці об'єднуються всередині своєї громади і тримаються дещо ізольовано від міських як більш багатих.

На відміну від міста, яке характеризується високим рівнем динаміки та мобільності і постає як простір культурної та інноваційної активності, село є простором стабільності, збереження і трансляції традицій з покоління в покоління (Шипілов А.). З огляду на це припускаємо, що бідність на селі транслюється із покоління в покоління. Сільським мешканцям властиві субкультурні та структурні чинники відтворення бідності як стилю життя. А це у свою чергу може виступати чинником узвичаєння пасивних способів фінансової поведінки.

Аналізуючи фінансову поведінку української молоді, М'яленко В. відзначає, що сільські мешканці виявляють найвищий рівень задоволення поточних і ситуативних, а не довгострокових і значущих потреб, таких як придбання побутової техніки чи подарунків. Їм притаманна функціонально-ситуативна поведінка відносно конкретних або абстрактних фінансових операцій. Найактуальнішими для сільського населення виявилися механізми «уникання бідності» та «споглядальне самоствердження», що засвідчує їхню пасивну спрямованість на досягнення матеріального добробуту, орієнтацію на нормативні фінансові моделі та потребу емоційного комфорту.

Так, багато зусиль, в тому числі і психологічних, що витрачаються на ведення власного господарства, типові сімейні моделі та суб'єктивне сприймання обмеженості можливостей села і своїх можливостей у ньому зумовлює формування пасивних фінансових стратегій жителів сільської місцевості. Вища частка витрат сільського населення на харчування вказує на глибший рівень бідності селян порівняно з бідним населенням міста. Суб'єктивно сільська молодь також оцінюється як бідніша, ніж міська.

Як відомо, в сільській місцевості проживає незначна кількість людей з подібними уподобаннями, інтересами та цінностями, що характеризує село як більш однорідний і гомогенний простір (Тьоніс Ф.). Сільське населення через високий рівень соціального контролю є нетерпимим до будь-яких порушень традицій та звичаїв. Традиційний тип сільського світосприйняття з його стійким культурно-історичним змістом поєднується з неоднозначним ставленням до всього нового, прагне до одноманітності та консервативності. Зважаючи на рівень гомогенності сільської громади, що визначає її низький ступінь структурної диференціації, в сільській місцевості простежується слабка функціональна залежність між членами громади, що безумовно допомагає будувати взаємини на емоційній основі. Сільська громада у цьому розумінні є значно однорідніша і сприймається як певна єдність. З огляду на такі характеристики сільського середовища припускаємо, що бідність в уявленнях сільського населення сприймається як норма, звичний спосіб життя, а прагнення до «збагачення» натикається часто на негативну оцінку оточуючих. Бідних сприймають із жалістю, розумінням, і навіть пропонують свою допомогу.

За результатами попереднього дослідження, що було реалізовано в 2011 році серед молоді Сумської області, бідність сільських молодих людей в уявленнях сучасної української молоді пов'язана з відсутністю перспектив, підтримки з боку оточуючих і зв'язків, а також з невисоким рівнем освіти. При цьому всі три пункти можуть бути як причинами, так і результатом незадовільного матеріального стану. І навпаки, багатство позитивно корелює з освіченістю, наявністю життєвих перспектив, а також зв'язків і підтримки.

Молодь сільського походження схильна пов'язувати власну бідність, а також бідність міської молоді з відсутністю зв'язків і підтримки. Така молодь є невимовливою до одягу, неохайно вдягнутою, сором'язливою і невпевненою, замкнутою і відлюдкуватою. Чим вищий рівень бідності, тим більш значимою стає сім'я і родина на противагу роботі і кар'єрі. Схильність пов'язувати бідність із замкнутістю і відлюдкуватістю підтверджує теорію соціальної

ізоляції бідних, згідно якої з одного боку суспільство самовідмежовується від бідних, а відтак соціально неблагополучних людей, а з іншого, бідні, розуміючи свою нездатність мати певні соціальні блага, намагаються психологічно відмежуватися, закритися від оточуючих, таким чином підтримуючи свою ідентичність.

Психологічний зміст категорій «бідні – багаті», який вкладають представники сільської і міської молоді дещо різняться. Загалом сільське населення як об'єктивно, так і суб'єктивно постає як бідніше, ніж міське. Міська молодь, маючи можливість порівнювати себе з багатшими верствами населення, схильна занижувати рівень як свого матеріального статку, так і сільської молоді. Молоді люди сільського походження схильні пов'язувати бідність з такими зовнішніми причинами як відсутність зв'язків, підтримки, безперспективність, неосвіченість, в той час як міська молодь більше причин бачить у власній пасивності, безініціативності, консерватизмі тощо. Сільське населення толерантніше ставиться до бідності, ніж міське. Сільській бідності властиві структурні, субкультурні та фаталістичні причини.

Підсумовуючи, можна сказати, що в сільському середовищі з його структурно-функціональними та соціально-психологічними властивостями створюються певні передумови для формування та узвичаєння бідності як стилю життя мешканцями цієї спільноти.